

M

П 2775/5

610016777

COBISS ◉

10 = 124116487

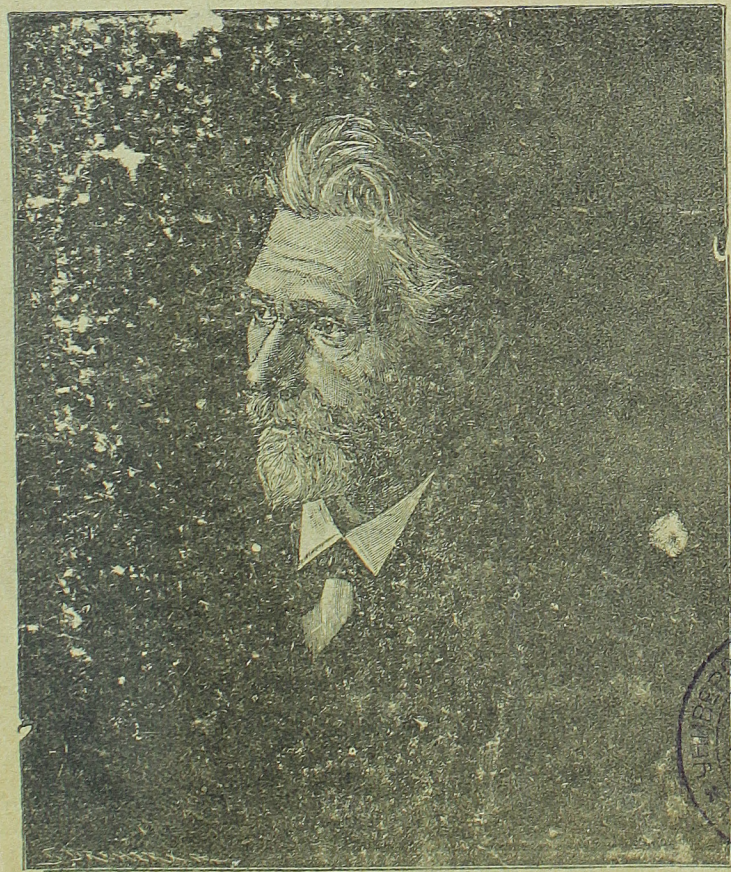
12775

АВГУСТ БЕВЕЛ

17

Баци и Социјализам

V Издање ГРУПЕ ВЕЛИКОШКОЛАЦА СОЦИЈАЛИСТА Издање V

27 06

БЕОГРАД

1902.

92775

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И. Бр. 16777.

А В Г У О Т Б Е Б Е И

Баци и Социјализам

ПРЕДАВАЊЕ

ДРЖАНО НА ЈАВНОМ СКУПУ СТУДЕНАТА У БЕРЛИНУ
14. (3.) ДЕЦЕМБРА 1897 ГОД.

СА ДОДАТКОМ :

О БАЧКИМ ПОКРЕТИМА У СРБИЈИ

С НЕМАЧКОГ ПРЕВЕО

Димитрије Ј. Туцовић

ИЗДАЊЕ

ГРУПЕ ВЕЛИКОШКОЛАЦА СОЦИЈАЛИСТА

V.

БЕОГРАД

ШТАМПАРИЈА ГАВР. ДАВИДОВИЋА ЗЕЛЕНИ ВЕНАЦ БР. 4.

1902.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

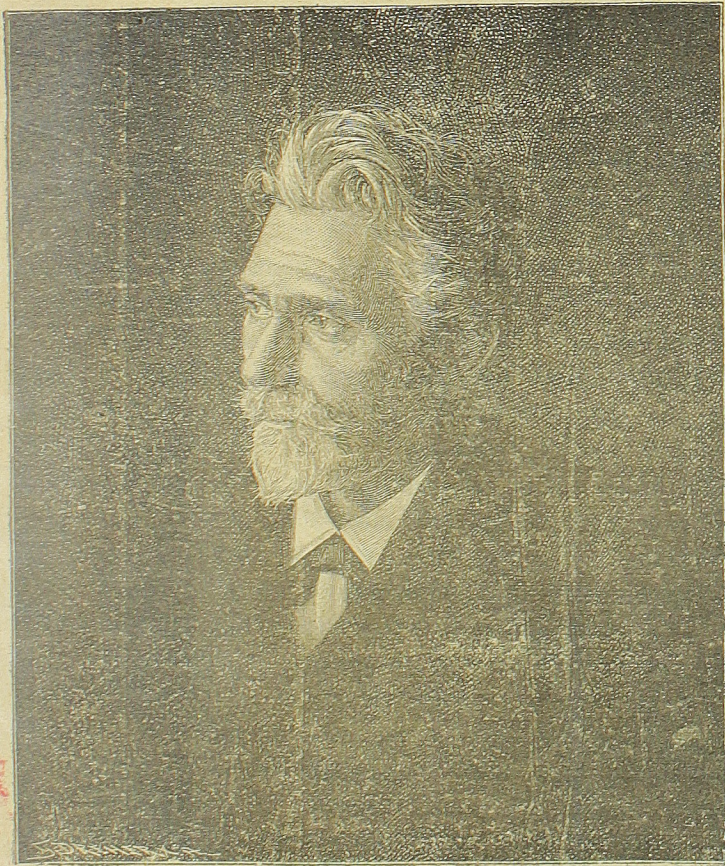
THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

АВГУСТ РЕБЕЛ

На наше писмо добили смо од Августа Бебела
овакав одговор:

Schöneberg — Berlin, den 7 Januar 1902.

Werthe Parteigenossen!

Ich höre mit Vergnügen, dass Sie beabsichtigen den von mir vor den berliner Studenten gehaltenen Vortrag dort herauszugeben. Ich gebe sehr gern meine Zustimmung zur dieser Herausgabe die ich als ein erfreuliches Zeichen für das lebhaftete Interesse betrachte, das in den studentischen Kreisen Serbiens der grössten Bewegung des Jahrhunderts, der sozialistischen, entgegengebracht wird.

Während bei uns in Deutschland der weitaus grösste Theil der studirender Jugend sich dem Sozialismus feindlich gegenüberstellt, und zwar aus Klassenegoismus, und es erst neuerdings gelungen ist die Sympathien kleiner studentischer Kreise für denselben zu gewinnen, ist es ein charakteristisches Zeichen für den idealistischen Sinn der studirenden Jugend in den osteuropäischen Ländern, dass hier ein erheblicher Theil dieser Jugend sich mit Begeisterung dem Studium des Sozialismus widmet und Bannerträger derselben wird.

Ich werde mich sehr freuen, wenn die Herausgabe meines berliner Vortrags in serbischer Sprache ein wenig mit dazu beiträgt das ideale Streben der dortigen Studentenschaft für die grossen Ziele des Sozialismus aufs Neue anzuregen und neue Vorkämpfer für denselben gewinnt. Wenn die Kopf- und Handarbeiter gemeinsame Sache machen kann und wird der Erfolg nicht ausbleiben.

Mit parteigenössischem Gruss

Ihr ergebenes

A. Bebel.

Писмо на српском језику гласи овако :

Шенеберг — Берлин, 7 јануара 1902.

Драги другови!

Са задовољством сам примио вест да намеравате издати предавање, које сам ја држао пред берлинским студентима. Ја врло радо пристајем на то издање, које сматрам као радостан знак живог интересовања, којим се одазивају студентски кругови Србије највећем покрету деветнаестог века, покрету социјалистичком.

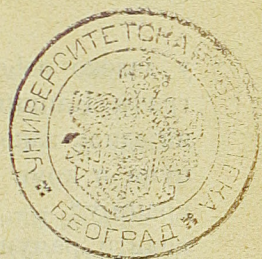
Докле је код нас у Немачкој много већи део студентске омладине непријатељски расположен према социјализму, и то баш из класног егоизма, и док је тек у новије време пошло за руком да се задобију симпатије малог круга студената за социјализам, то је у земљама на Истоку европском један карактеристичан знак за идеалистичко осећање студентске омладине, што се знатан део те омладине с одушевљењем одаје изучавању социјализма и постаје заставником његовим.

Веома ћу се радовати, ако издање мог берлинског предавања на српском језику што год са своје стране придонесе томе да освежи идеалне тежње тамошње студентске омладине за велике социјалистичке циљеве и да добије нове борце за социјализам. Кад умни и телесни радници раде на заједничкој ствари, успех не може и неће изостати.

Са социјалистичким другарским
поздравом

ваш

А. Бебел.

Даме и Господо!

Пре него што сам се решио да говорим пред Вама, размислио сам, да ће, можда, изгледати чудновато и претерано, ако један филистер — да говорим ђачким језиком — дође студентима, да их у неку руку поучава, њих који су већ стекли толико знања, с којим се један од наших тешко може мерити.

Али сам опет размислио: овде је реч о теми, коју ја бисмо разумем од многих других, а боље можда и од многих студената. И овај ме је разлог, можда, највише и покренуо да држим сво предавање.

Ја не замисљам да ћу Вас моћи тако брзо освојити и научити правим социјал - демократијама. А извесно ћу се весма радувати, ако ми пође за руком да бар већи део Вас уверим о правичности социјалистичких идеја и нежности остварења социјалистичког идеала. Али далеко ми је нише до тога да Вас уверим да је потребно да се једанпут за социјалистички покрет и социјализам у опште заинтересујете, да се из свог усвог, ђачког делокрућа уздигнете, схватите и појмите да оно што Вам говоре о социјализму и социјалној демократији као потпуно истинито, већим делом почива на претеривању, неразумевању, непознавању покрета а можда и злоби. Данас је друштвени покрет постао најважније културно питање, око кога се креће и делање и мишљење наших државника и управника

у далеко већем степену него што они признају. Речи графа Капривија: „Отворено признајем да данас нема ниједног законодавног питања, у коме се не води рачуна о томе како ће оно утицати на социјалну демократију“ — јасно показују признање, да свако мора водити рачуна о политици и социјалној демократији. Сигурно је већи део Ваших професора тога мишљења да се не бринете о политици, а ја опет сумњам да то није из политике. Други су опет мишљења да је потребно да се студент заинтересује јавним пословима чим одрасте и узмогне самостално мислити. И професор Циглер у Штутгарту позива студенте у својој књизи „Немачки студент на крају XIX века“, да посећују радничке и народне скупове, да би тамо научили оно што на универзитету нису чули ни видели. — Шта је политика? „Утицање на суштину и форму установа и уређења, које утичу на све до последње индивиде и опредељују цео друштвени и економски живот свију и појединаца.“ Тим је казано да је дужност сваког човека да се брине о јавним пословима чим узмогне самостално мислити: јер друштвено стање и друштвени развитак појединаца више зависе од друштвеног уређења и прилика него од његова знања, његове радности и способности. Разуме се, личне врлине и способности добро су дошле свакоме који тежи напретку; али и најбоља воља и најбоље духовне и моралне особине не могу учинити ништа, када су прилике и околности против њих. Међутим од оног тренутка кад ступимо у живог политика утиче на нас, у колико је још нашим родитељима досуђено да нас региструју и нумериршу, и то се одржава све до смрти, када нам се указује последња пошта.

Народна школа је један врло еминентан политички институт. У њој се не говори о политици. Међутим да све знање, у колико се у школи стече, припрема

ни прерађује природну детињу моћ схватања у нарочитом правцу, значајном не само за њега као индивидуу, као личност у борби за опстанак, већ и као држављанина — то не може нико порицати. Тако је и са универзитетом. Велике Школе су приправни заводи за јавне раднике, који ће некада играти моћну и чак пресудну улогу. Да тада политика долази на прво место, ван сваке је сумње. Узмимо, на пример, универзитетске професоре историје; нико не може тврдити да они немају своје политичко убеђење и одређен политички правац по коме предају. На универзитету се сме водити немачко-национална, хришћанско-социјална и антисемитска политика, само не социјалистичка. Тешко ономе који њу води.

Али то показује огромну једностраност у установа, које су од тако еминентна значаја за цео развитак нашег јавног живота као и развитак појединаца. Универзитет образује оне људе, који ће доцније у јавном државном животу заузети све важније положаје, постати: државним чиновницима, правозаступницима, полицијским чиновницима! судијама, вишим учитељима, управницима и т. д., и од начина како ова господа мисле и осећају, зависиће у великом степену како ће своју дужност отправљати и како ће поступати са својим мтађима. Сваким даном доживљујемо најчудноватије пресуде наших судова над социјал-демократима и људима из опозиције. И кад би били дотични судије потпуно часни, ипак морају судити онако као што суде. То долази отуда што они имају извесно гледиште на живот, због кога не могу да се ставе у положај оптуженога који је пред њима, да се уживе у ток мисли, у начин схватања, у одношаје интереса које дотични представља. Због тога они као државни браниоци захтевају најстрожије казне, као сулије изричу их, а као адвокати не могу да заступају једног човека као што треба.

А и други јавни положаји које ћете једном заузети, захтевају да познајете и разумете државне и економске односе народа, а нарочито друштвени покрет класно свесних радника. И кад је све то тако, ја сам сматрао за корисно да једанпут пред Вама, говорим, да Вам у кратко изложим како је овај покрет постао, због чега постојано расте и мора расти, док једнога дана не узме власт и силу у своје руке, не постане владајућим покретом.

Ако Вам је говорено о социјалној демократији и њеном циљу, морали сте често чути: то су фантастичне, бесмислене тежње, које хоће да сруше све што је култура створила, али у најновијем случају могу само изазвати општу забуну па и велике штете друштву нанети, док циљ никад не могу постићи. Овакво тврђење о социјализму показује неискреност или потпуно незнање онога који тврди. Један друштвени покрет, који се све више и више шири и напредује у свима културним земљама, који све шире кругове увлачи у опсег својих тежња, навео би сваког паметна човека да посумња: то не може бити го случај, не може бити дело појединца који, можда, из мржње насирам постојеће државе, постојећег друштва или насирам богаташа, распростиру своје идеје и јачином своје речи, речитошћу својом привлаче масу па своју страну. А кад би тако било, не би било ништа лакше до исто тако силом речи и пера стати овом покрету на пут и уништити га. Јер шта све данас имају у власти наши противници у држави и друштву против нас! Они имају школе са десетинама десетина хиљада учитеља, који за живу главу не би смели ни у једној реченици исказати социјалистичко мишљење. Они имају цркву и универзитет; владају деветнајест-дваестинама штампе и литературе. Они имају целу полицију у рукама од полицијских чиновника па до ноћњака, затим имају и

војску — и зато мислим да би им било одвећ лако рашчистити са овим покретом, кад би то у ствари била фантастична, бесмислена теорија.

Али ниједан од Вас неће порећи да наши противници, имаоци силе и власти, употребљују у борби против нас сва и духовна и друга средства којима располажу. Кад би, дакле, у ствари та моћна и насилна средства могла имати каквог утицаја на наше идеје, кад би оне по себи биле без вредности и не би имале свог узрока, тада би без сваке сумње било видна успеха. И да би се доказало да је покрет угушен, требало би му стати на пут да не увлачи нове масе у струју својих идеја. Али постоји ли то? Је ли то доказано? — не; од избора до избора постаје све већи број социјалистичких гласача. А то опет није зелена младеж, као што се једанпут изразио г. Фреле. Јер је познато да у Немачкој пре 25. године нико нема право бирачко. У овоме се, на жалост, и разликује Немачка од других културних земаља. У Швајцарској, Белгији, Француској, Енглеској, Сједињеним Државама и т. д. свако добије право гласа у 20/21. години. Истог тренутка, када се обвезује да служи отаџбину, даје му се и право гласања са свима политичким правима. И баш узевши ствар с овога гледишта не би, на пр., једном професору или државнику ма у којој од поменутих земаља ни пало на ум да кажу студентима — што се у Немачкој догађа — „не брините око политичких ствари, још сте ви зелени, још немате искуства.“

Ви видите да избори за Рајхстаг показују не опадање ни застој, већ сталан напредак социјалне демократије.

Чињенице, дакле, говоре против тога, да је овај покрет постао из ничега. Али шта га је баш пробудило? Ако није сила речи, сила личности, труда и агитације, чиме се нарочито може поносити социјална

демократија — што је непобитно и допринело победи — онда мора да има нешто што чини да социјална демократија нађе такав одзив, какав је у ствари наша.

Велика већина сања и дан - дањи да се сваком човеку може улити што се хоће, да се на развој идеја у неком народу у извесно доба може по вољи утицати. Али то је немогуће.

Ја увек смем нагласити: *не мисли се шта се хоће, већ шта се мора.* И та одређеност мишљења у нарочитом правцу резултат је интереса и погледа, који се развијају из друштвених интереса извесног слоја или извесне класе друштвене. Што је наша буржоазија, наша капиталистичка класа непријатељ социјалне демократије, томе се ми социјал - демократи ни најмање не чудимо. У опште се не може захтевати да једна класа ради против животних интереса својих, па за то ни ми социјал - демократи то не очекујемо. Нама је више стало до тога, да у колико је могуће трезвено и јасно повучемо границу, која одељује различне друштвене слојеве и класе на основу подвојености њихових друштвених интереса. а коју ни до данас није тачно упознала буржоазија и њени представници.

Када се пре 50 година појавио *Комунистички Манифест*, дело које ми и данас сматрамо за најбољи и најгенијалнији агитациони спис, није тада нашао никаква одзива. А када неколико месеца доцније буржоазна револуција из Француске захвати Немачку и остале делове Европе, тада се оно неколико следбеника *Комунистичког Манифеста* нису борили у социјалистичком или комунистичком циљу, већ за захтеве буржоазаје. То су урадили из проста и природна разлога, јер је казано: да би се могле остварити социјалистичке и комунистичке идеје, мора најпре буржоазија постати господарем државе и друштва, морају

се најпре остварити буржоазне тражње политичких слобода, јер оне стварају могућност за допнији социјалистички и комунистички развитак и покрет. ² Модерна сила, која је данас једини господар у Немачкој и свима културним земљама, беше тада тек у добу настајања и беше сразмерно још незнатна. У доба реакције, у 50-им годинама, политички живот у Немачкој није знатан; али у толико више у ово доба доби полета економски развитак, ствараше се капиталистички начин производње.

Тада се јавља Ласал. — Радничких савеза беше још 1848/49 године. Али се ова удружења налажаху готово без изузетка у поворку буржоазних партија. Сада пушта Ласал у свет своја значајна писма, у којима изношаше радницима да они немају да очекују ништа од буржоазије и либерализма, да се у свима главнијим питањима њихово право изиграва, и зато да је потребно основати самосталну радничку партију с одређеним програмом, чији ће задатак бити: узимање државне власти пре или после у своје руке или бар искључива права у њој, помоћу чега ће остварити захтеве радничке класе, опљачканих и потиштених.

Ја и још неколико људи из покрета не само да нисмо били приврженици већ ватрени противници Ласаловом програму и његовом *Општем Немачком Радничком Савезу*. И ми смо се дуго година најватреније борили против Ласала и његових приврженика. Али, борећи се против Ласаловаца, ми смо се сами променили. Дамо се на *студирање* њихових списа, да би их њиховим речима тукли. Међутим, нас освоји моћ идеја, и од противника ми постадосмо присталицама.

Али шта је био узрок да овај покрет, у почетку тако мали да је о смрти Ласаловој бројао једва 2000

до 3000 присталица, постане у току неколико деценија једном снажном партијом као што је данас, најјачом од свију које је икада Немачка имала ?

Кад се модерни крупни капиталистички начин производње не би све више ширио, и кад се не би с овим капиталистичким начином производње у исто време стварао пролетаријат — класа људи, који су својим друштвеним положајем осуђени да остану пролетари целог живота, да од раног јутра до позне вечери кулуче у служби капитализма ради одржања свога гола живота, премда понајчешће у невољи и беди скончају — тада ни социјализам не би постао оно што је данас.

Али, капитализам се све више снажио. И године 1866 постаде *Северонемачки Савез* и *Северонемачки Рајхстаг*. Тада се била одрекла немачка буржоазија политичке моћи, уступивши је кнезу Бизмарку. Али у надокнаду за то задобијаше је све више на економском пољу.

За три прве године постало је толико економно-политичких закона, колико доцније једва деценијама. Тада је донесен закон о слободи рада, о уређењу заната, о заштити радничких станова, отклоњене су препреке брака, које до данас постоје у северонемачким државама. Тада су раскинути сви окови и покидане све спуте, које су ма у коме правцу кочиле капиталистички развитак. Година 1870/71 потпомогла је да се уједини северна Немачка са јужном, и да се тако све ово економно - политичко законодавство пренесе и на јужне државе, и на цело немачко царство.

Али у ово доба рата долази и полагање темеља доцнијем развитку, изазвано огромним и ретким успесима а потпомогнуто француским милиардама. Тада ницаху индустријска предузећа као печурке из земље;

крупна индустрија развијаше се тако брзо, како се пре тек слутити могло.

Али у исти мах почиње пролетаризација и оних слојева друштвених, који су до тада још могли бедно одржавати свој положај. С овим рашћењем пролетаријата који, као што сам напоменуо, продаје своју радну снагу предузимачима, почиње нагло ширење социјалистичких идеја. И то баш долази онда, када се радници, продајући своју радну снагу, одричу права да сами собом располажу. Јер природно је, да се код једне класе људи, која је у таквом друштвеном положају и зна да јој се неће мењати, створи поми-сао: је ли то паметно? је ли разумно? треба ли тако вечно да остане? Зар да ми вечно будемо угњетани и опљачкани, да би могли пливати у раскоши они који су помоћу наше радне снаге стекли сва добра и уживања овог света? То је било прво питање. И у колико маса постајаше свеснија да је тај положај недостојан, да она према свом раду, интелигентности и човечности има права да захтева сва права једног човека, у толико већма јачаше социјал-демократски покрет. Капиталистички развитак постигао је у уједињеној Немачкој сјајне успехе. Нема ниједне земље у свету, изузев америчке Уједињене Државе, у којој је за тако кратко време од 2 $\frac{1}{2}$ деценије капитализам учинио такве циновске напретке као у Немачкој. У исто време нигде није тако збрисао и уништио све средње слојеве друштвене, који се нису више могли одржати под новим животним и произвођачким приликама.

Немачка беше без мало све до овог времена чисто ситно буржоазна и ситно сељачка земља; то значи да су у друштву претежно владали животни интереси ситног грађанства и ситних сељака. И ако прилике нису биле потпуно повољне, ипак су давале великом

делу, готово претежном делу друштва сигуран опстанак и могућности да подмири навиком већ наслеђене потребе. Али сада друга наста. Подизање крупне индустрије води пропадању свих средњих друштвених слојева. Њихов положај постаде у толико несноснији, што је у овом џиновском развитуку за периодом благостања наступио период кризе, банкротства, опште немања рада, због чега су средњи слојеви били приморани употребити сва средства да надживе овај период кризе, премда је успех био редак.

Да ја у овом не претерујем, потврђују званични бројеви. Ми социјал-демократи одмах смо обележили овај процес као закон развитака, који лежи у основи данашњег капиталистичког начина привређивања. Онда су нас због тога осуђивали да сањамо, да ствари у прно завијамо и т. д., и т. д. Међутим наступиле неки појави, који наше меродавне кругове о томе уверише. То су били различни покрети као : занатлијски антисемитски, сељачки, грађански и др. Средњи слој друштвени осећа да је осуђен на прогаст, да при новом начину производње не може опстати. И данас их има огромно много тог уверења да својој деци не могу створити такав положај какв су сами имали, зато све чине што могу, да би својој деци створили положај, како доцније не би морала настављати рад својих родитеља. Исти је процес расвитака извршен и код Вас студсната. Један читав ред људи најразличнијих положаја: синови купаца, занатлија, трговаца и других сталежа, протурио се на универзитете, политике и друге велике школе, да на тај начин осигура себи положај, који му његови родитељи нису били у стању на други начин створити. Тада су употребљена и последња средства само ради продужења наука. Због тога у оним гранама производње где су студенти потребни, сувишна повуда тако расте да се

већ данас у правом и потпуном смислу може говорити о умном пролетаријату.

На тај начин у мало речи изнели смо ток развика за ове две деценије. А сада ћемо са неколико бројева показати, како је он утицао на наше економске односе. ✓

Већ сам казао како су наши власници били принуђени испитати да ли су прилике у истини тако рђаве као што се износило у тужбама, које се са свих страва подизаху. И када радници и њихове вође почеше давати гласа о своме положају, тада настаје оно лагано лучење: то беху социјал-демократи, од заната подбаци, агитатори који се радују побунама, и још бог зна како гласе све оне разне титуле, којима нас се и дан-дањи редовно сећају. Али пошто се сада тужења јављаху из оних слојева друштвених, чији је значај огроман за државу и друштво, јер у колико је овај њихов главни извор разорен, у толико је разорен цео базис на коме почива њихово друштво и њихова држава, то је било нужно испитати шта је у ствари. Тада насташе познати пописи радња: први 1875 г. други 1882. Ма да је први попис био релативно непотпун, ипак упоређење резултата првог и другог пописа показало је да је тврђење социјалне демократије у многоме истинито. Ово је учинило да наши државни органи с другим пописом не хитају баш тако. Јер, разуме се, веома је непријатно кад се таквим испитивањима сазна да се земљиште на коме стојимо све више и више буши и поткошава; а нарочито је непријатно онда, кад се не зна како да се ове руне испуне.

Ми наваљивасмо све више и више, а и тужбе ситних сељака постајаху све опширније; али то ништа не помаже. Напослетку, морало се приступити новом попису радња, који је извршен 1895 године.

Сада, какве је резултате у главном показао овај нови попис?

Познато је како се до пре кратког времена у Немачкој држало да пољопривреда чини основ целог друштвеног живота и да је све остало, као: занат, трговина и обрт само додатак пољопривреди, без које не би могли ни једног дана оистати. То је важило као каква аксома. Против тога се борити и то порицати сматрало су за велеиздају, нарочито они, који се издаваху да у првом реду заступају аграрске, сељачке интересе. Сећам се како се огромна ларма подигла, кад је гроф Каприви у Рајхстагу при дебати о руском трговинском уговору изнео како Немачка треба да тежи да постане великом трговачком и индустријском земљом, и да зато тој грани радиности треба поклонити веће пажње, па макар и на штету пољопривреде. То изазва огромну вику. Добаћивало се да то није истина, да се не може доказати и да је прогивно тачно.

Резултати пописа дали су грофу Капривију потпуно право. 1882. године било је пољопривредника у Немачкој 19,225.000 глава а године 1895. само 18.500.000 глава. Број пољопривредника смањен је за $\frac{3}{4}$ милиона, и ако је целокупна популација порасла за 7 милиона. Године 1882. област индустрије и заната имала је око 16 милиона, а године 1895. око 20 $\frac{1}{4}$ милиона. Сама индустрија и занат износили су 1 $\frac{3}{4}$ милиона више од целе пољопривреде. Затим долази трговина и саобраћај: године 1882. износио је број глава 4 $\frac{1}{2}$, године 1895. око 6 милиона и т. д. Ови бројеви показују да се извршила потпуна привредна револуција у животу, у начину оистања, у друштвеним односима народа. То тврде факта, то су званични бројеви.

Али нам ове цифре показују још нешто друго: број предузимача, упоређен с бројем свих радних лица

и с бројем предузимача из 1882. године, стално опада. Другим речима: показало се као потпуно тачно тврђење социјалне демократије да крупни капиталистички развитак води потпуном пропадању средњих слојева данашњег друштва, и да је крајњи резултат овог процеса развитка одвајање на једној страни малог броја веома богатих људи, милионара, а на другој страни сваког дана све већег броја пролетара, који се имају да боре само за свој го живот. Ове су чињенице пописом предузећа потпуно доказане. Тако се показало да је године 1882. долазило на 100 лица у индустрији и занату по 34.4 самостална предузимача, докле године 1895. 24.9 — дакле, веома значајно опадање броја самосталних предузимача у занату и индустрији. Исто је тако и у трговини. Овде је на 100 радних лица у трговини пре долазило по 44.5 самостална трговца, сада долази само по 36.6.

Ово бројно доказивање, ово просто и голо излагање стварног односа између разних слојева становништва мора уверити свакога, колико толико спозобан човек да развитак социјал-демократских идеја не само не може бити угушен већ, већ да све више и више хвата око себе. Ја држим да је доказ тако очит, да према њему падају сва противна тврђења.

Питање је сада: да ли људски интереси владају и мислима њиховим? Зашто различни друштвени слојеви различно мисле? Зашто различни друштвени сталежи расуђују потпуно различно: друкчије буржоазија, друкчије занатлије, друкчије радници, друкчије оне друге сталежи? — Из тога проста разлога, што су њихови животни интереси у основи различни. Ако је то тачно, онда је јасно да данас против социјалне демократије нема никаква лека, да она, на против, непрестано расте и мора расти и да држави и друштву ваља утишавати овај шокрет ма на који начин. Не кажем да

би држава и друштво могли исцрпети социјализам¹ остварењем његових захтева — то није никако могуће; јер ако би то хтели држава и друштво, морали би сами себе жртвовати, а саможртовање од државе и друштва може се исто толико захтевати, колико самоубиство од свог политичког противника.

Али опет на другој страни данашња држава и друштво морају све више сузбијати своје интересе и идеје и оне се заиста сузбијају са јачењем социјализма.

Свакако се на овом путу радничке еманципације долази до безброј најразличнијих мера, које представљају стадију лаганог прелаза од данашњег друштвеног уређења ка другоме. Да ли се то догађа, ја у том погледу нисам добар пророк, да бих могао казати. Могао бих указати на многа зла, која би се мање више могла отклонити. Да ли ће власти, које су данас меродавне, приступити томе отклањању, ја не знам — а отворено да кажем, ја у то ни најмање не верујем. Развитак ће тако тећи, да ће једнога дана та огромна маса на један или други начин приморати мањину да води рачуна и о њеним интересима.

Али шта хоће ова огромна маса? — Она хоће то да свима људима без изузетка припадну сва освојења, која је наша култура у толиком изобиљу створила и дала човечанству. Социјализам са својим захтевима не само да се мора већ и може остварити. Јер још данас, располажући масом културних средстава сваке врсте — а под културним средствима разумем средства за рад — можемо на организован, систематски начин применити на цео друштвени рад наше духовне и телесне радне снаге са свима величанственим и савршеним олакшицама које нам пружа наука и техника, а које смо ми данас поглавито применили на релативно веома узан круг радности, на

пољима индустрије, заната и пољопривреде. То је у неколико реченица решење свих социјалних тешкоћа и, ако хоћете, решење социјалног питања.

Шта хоће социјална демократија? — „Уништење пљачкања и угњетавања човека човеком у сваком облику на друштвеном, политичком и економском пољу.

Људи треба да су слободни и равноправни без разлике расе, пола и религије, да би могли одговорити свом циљу живота као културни људи.

— Да би ово постигао, човек треба да има не само права већ и могућности, да би хармонично и према својим потребама развио и образовао своје телесне и духовне способности, које му је природа дала.

Зато је друштву потребно да умножи количину животних и културних средстава тако да задовољавају највише захтеве; отуда се јавља за свакога дужност да према својим снагама и способностима ради на произвођењу ових животних и културних средстава.

Право на уживање *залшева обавезу рада*.

Али да би овај рад био што више плодан и користан, а што више пријатан и кратак потребна је асоцијација радних снага и шире организовање процеса рада на највишој техничкој основи, што претпоставља претварање приватне својине у заједничка средства за рад, а земље у друштвену својину.

На тај ће начин начело: *сви за једнога, један за све* постати основни принцип будућег друштва. Сваки има права и дужности, али ниједан дужности (обавезу) без права.“

Тако је у мало речи изложено циљ социјализма. Људи могу све што хоће; али да би они нешто могли остварити, морају се уверити да је потребно, а уверење доноси беда. Хришћани кажу: беда учи просити. Ми социјалисти кажемо: беда учи мислити.

А ми нећемо да рушимо културу, ми нећемо да

делимо, као што се обично вели; ми нећемо одвести човечанство у варварство. Напротив, ми хоћемо да уздигнемо цело човечанство до највишег културног степена; ми хоћемо да пружимо сва културна и просветна средства свакоме без разлике према његовим способностима и потребама. То је најузвишенији идеал, који је човечанство икада могло истаћи. А оно га је истакло себи зато, што има за собом хиљадугодишњи културни напредак, што има огромна освојења која му је култура створила — најзад, што су дата сва средства и све погодбе за ostvareње овог идеалног стања, које већина жели да ostvari.

Ја сам Вам напред извео, како се и школовани пролетаријат све више и више нагомилава у овом општем, старог друштвеног реда мрскајућем развиту друштвеном. Данас је веома тешко великом броју младих који су свршили науке да нађу место. Ту скоро читао сам једну notiцу, по којој се у провинцији Шлезвији пријавило за вишу наставу толико кандидата, да ће чекати до 1908. године, док последњи буде постављен. Често пута слушајте опомене да не треба ићи на права, не треба на медицину ни у шумарство; али будите хемичари, будите што хоћете, ипак ће безброј људи, хиљадама хиљада њих, пре дочекати дубоку старост, него што ће добити сигуран, самосталан положај, какач одговара њиховим способностима, њиховом школовању и друштвеном положају.

Ваш је положај још тиме погоршан, што се у новије доба у целом развиту јавља један моменат, који до пре кратког времена није играо никакву улогу. То су жене, које тек сада долазе и траже своје право на живот. Њима данас људи не могу да одоле. Дуго сте покушавали да се отресте другог пола, нарочито студенткиња. И Немачка им је била до последњих дана универзитете затворила. Али то нису праве про-

детерке, то већином нису кћери простих радника. То су кћери чиновника, учењака, трговаца, то је један ред жена најразличнијих положаја, које из свог унутрашњег нагона ступају у њихове редове, и напрежу свагу да раде као слободни људи, да заузму њихов положај у животу — а на другој страни осећају да, пошто је данас брак постао себична, тугаљива ствар, створе себи самосталну егзистенцију, независну од својих супруга.

Овај развој видимо у индустрији. Број жена, које су у последњој деценији ступиле у фабрике, огромно је велики. Године 1882. износио је $4\frac{1}{2}$ милиона, а од тада па до 1885. попео се на $6\frac{1}{2}$ милиона. Да, то је опет једна социјална револуција најемпипетније врсте.

А шта је даља последица овог разлагања у областима слободне струке, слободне науке и слободне уметности? — Последица је та, да безброј људи клања богатој женској! Богата женска — то је крајњи циљ. Ако служба не може да очува достојну егзистенцију, тада се привенчава уз новац — хришћански брак постаје чисто продавање!

Истина је да све ово ствара неспокојство и немир, да је професор Циглер у Штрасбургу морао узвикнути. „дрхтање какво се од будућег чуда по свету шири“. Да, чудо долази, али чудо с гледишта данашњег друштва, али с нашега природно — оно долази.

И то што долази, то је социјална револуција, у чије смо почетке већ запали до више упију. Ви немате потребе да се плашите да ми при том мислимо на виле и пушке. Блунчли, познати професор државног права, има у своме државном лексикону, који је изашао 60-их година, једну реченицу коју ћу Вам прочитати (хоћу у примедби да Вам кажем да је у најновијем издању нећете наћи. Господни Блунчли

приметио је да социјална демократија експлоатише ову реченицу, јер је она потпуно тачна, и зато је одмах из својих књига избрисао. И то је један доказ слободe и независности научњака! А како стоји са слободом и независношћу науке, показује Вам закон о приватним доцентима). Дакле, Блунчи каже : „Революција је сваки преображај из основа, извршио се он мирним или насилним путем“. Преображај из основа, то је нужни продукт данашњег друштвеног уређења. Али све разне фазе, кроз које ће овај развитак проћи, тешко ко може описати; јер ниједан човек не може казати шта ће сутра бити, односно шта ће бити после једне или више година, или после неколико десетина година.

Сада излазе против нас с читавим низом оптужби: прво, да ми хоћемо насилну револуцију. Што да причем да је било времена, када смо ми и мислили на то? Али ја сам још пре десет година у парламенту јасно изнео да није више потребна каква насилна револуција. Највећи револуционари нису социјал-демократи, то су њихови заковани непријатељи. Нпр., господа фон Штум и Круц, то су револуционари *par excellence*, људи који стварају социјалну демократију. На једној страни подижу цркву за црквом да врате свет у средњи век, али на другој још више подижу фабрике, а у фабрикама — ту је револуција организована и уређена, ту се предају идеје од главе глави много брже него с *предикаонице*.

Даље нас нападају због непатријотизма. Ми се боримо против много које чега у немачком царству просто из тог разлога што сматрамо да је штетно, неправедно, да треба да се уништи или поправи. На све што није складно, што не годи нападамо безобзирно, енергично. — *Ubi bene ibi patria* каже се у познатој студентској песми; то би могао казати и радник.

Данас се радник бори на земљишту на коме је рођен, на коме је одгајен, чији језик и обичаје познаје, у чијим приликама живи; али увек гледа да га према својим идејама преобрази. Је ли отаџбина, оваква каква је сада, тако стара, је ли таква од вајкада? Треба ли да подсетим на времена у почетку овога столећа, на оне призоре, које целом свету пружаху претци данашњих кнежева немачких, који нам се показују као представници отаџбине? Треба ли да подсетим на рајнски савез? И треба ли да подсетим на то, како су најбољи људи целог народа, на првом месту заступници немачких студената, деценијама нападани, мучени и апшени исто тако као ми социјал-демократи данас? Треба ли да подсетим на прогонство демагога, на претресе, на дугогодишња заточења, која разбише и уништише најбоље људе из омладине, забранише предавања професорима, као што је био један Ернст Морлиц Арнт? Дакле, ова данашња толико уздизана отаџбина сасвим је нов производ. Треба ли да опоменем на савез врлине, на жалосну улогу немачких кнежева 1848/49 године против народа немачког, на сва вероломства, сва издајства, сва унижења, која су извршена против народа немачког? Па година 1866! Зар нису тада по заповести кнежева Немци против Немаца били? Ви видите да је немачка отаџбина врло нова. Данас се свом силом бране и заступају интереси Немаца у Аустрији од словенства; — али године 1866. хладнокрвно су била предана ова браћа немачка словенству, и још се хорило ура!

Велика национална држава, каква је створена у најновије време, јавила се као нужност за одржање интереса владајућих класа, а у првом реду капитализма. Велика унутрашња пијаца, једна само царина, осигурање извозних интереса на страни великом војном силом и флотом — то су природне, схватљиве

погодбе, које мора да стави буржоазија својој модерној држави.

На другој страни, можете ли побити да смо ми данас прекорачили националне границе? Велики део немачких производа намењен је извозњи. У последњој је години извезено у вредности 4000 мил. мар. Да пије озог извоза, не би могао опстати велики део немачке радиности. Рушење извозне трговине имало би огромне штете за целокупан културни развитак Немачке. Царински и трговачки уговори су подлога интернационализма. Основан је светски поштански савез — једна еминентна међународна устапова. Имамо уговоре за очување духовне својине на међународном земљишту; имамо међународно поморско право; имамо међународне мерне јединице, удружења међународног цила, научне, лекарске, природо-научне, географске конгресе. Имамо међународне радничке конгресе. У значајном фебруарском указу 1890. године, сам цар немачки свечано је изјавио да је свима разним владама европским потребно ради законитога реда унети у круг својих претресања сва она питања, о којима је већ било говора на међународним радничким конгресима. Разуме се да смо ми који смо посећивали те конгресе били најопаснији издајници отаџбине. Ове смо године имали у Цириху један међународни конгрес за заштиту радника, на коме беху заступљени ради заједничког рада људи најразличнијих политичких праваца. Ми имамо међународне конгресе за мир. Најзад, то су највеличанственија културна освојења, која се све више и више распростиру духовним производима свих културних народа изучавањем туђих језика, ширењем штампе међу све људе, код којих се јавила потреба за културним напретком. Да, и Ви сами, студенти, зар би могли стећи то знање које сте стекли и које ћете јако стећи, да пије овог интерна-

ционалног рада. Јер шта је стара Грчка? А шта стари Рим? Не *наша* отаџбина! Ми видимо даље како је у свима могућим предузећима уложен међународни капитал. Један је господин, који познаје те ствари, изнео у Рајхстагу да немачки капитал уложен само у Јужноамеричким Државама, износи око један и по милион. Један Ваш професор, госп. Шлосер, објавио је да принос, који вуче немачки капитал у капиталистичким предузећима на страни, износи 500 милиона марака на годину. Видите, дакле, да већ одавно живимо у сред интернационалитета.

Ми хоћемо још много даље да развијемо овај интернационалитет. Али нисмо готови ни вољни потонути у општи интернационални хаос, као што се обично чује. Зашто да напуштамо нашу народност, наш језик, наше обичаје? Али нешто друго хоћемо да напустимо: националну ограниченост, шовинизам. Ми хоћемо да видимо у свима тачкама до врхунца изведене све мирне тежње за напредак културе, за опште добро људи. Једном речи: ми хоћемо опште зближење, збратимљење народа. Хришћанство учи: сви су људи браћа, али се у животу о том не води рачуна. Оно што ми социјал-демократи хоћемо јесте: да сви људи у истини буду браћа и сестре. А кад се наши господари у Европи састају час у Петрограду, часу Будимпешти, час у Хамбургу или Бечу или ма где, и у својим говорима обећавају да ниједан од њих неће мир нарушити — када је немачки цар јавно у Петрограду казао: „ако се ко покаже као нарушилац мира, ја ћу бити раме уз раме поред Вас, Царско Величанство Русије, да га уништимо“ — ах! по хиљаду пута — зашто су онда до ђавола потребна толика оружања, хиљади милиона и цвет народа, који ће бити изведен једнога дана и полетети једно против других у крваве ратове народног истребљења. Тада би могли стотине и

хиљаде милиона, које се данас издају на ове по културу убитачне сврхе, употребити већим делом на циљеве културног напретка и људског ослобођења. — То хоће социјална демократија и за то се бори.

Професор Циглер, кога сам више пута споменуо, довикује на крају своје књиге својим ученицима: „створите себи идеал!“ Заиста, господо и даме, створите себи идеал! Али се могу имати врло различни идеали. Идеал може бити угодно живети. По себи није рђаво! Ја то не узимам ни за какво зло. Идеал може бити користити отаџбини. Истинито користити значи користити своме народу. И то је леп идеал. Идеал може бити још нешто треће: користити човечанству. То је најлепши идеал, то је и наш идеал и тај Вам идеал препоручујем.

Даме и господо, кроз који дан захориће се у стотинама хиљада црква хришћанских са предикаоница речи: мир на земљи а међу људима добра воља. Стотине година и хиљаде година узалуд су се хориле. Сви се старајте око тога да ове речи једанпут постану делом и истином.

ЂАЧКИ ПОКРЕТИ У СРБИЈИ

Давно је већ минуло оно доба када су универзитети били главне радионице па чак и центри револуционарних елемената. Оно што је казала велика француска књижевница Жорж Санд: „Све што ваља у буржоазије, то је студена“, вреди само за извесно доба у животу омладинском, доба које је негде трајало више негде мање, негде добило ово а негде оно обележје. У два маха омладински је покрет необично избио на површину: у првој половини прошлог века, у доба Револуције и Реставрације, у Француској и у другој половини његовој, после ослобођења сељака, у Русији Руски ђак, испуњен идеалним тежњама и необичним самопрегорењем, и данас се бори раме уз раме са свесним радницима за слободу руског народа. Па и тамо он постаје све више од главног носиоца те борбе саучасником у борби коју пролетаријат започиње. У свима другим земљама место ватрене али непоуздане ђачке борбе ступа један највећи друштвени покрет, социјал-демократски раднички покрет.

О томе покрету, о његовоме постанку и развоју и положају студената према њему, говорио је Бебел у овоме своме предавању. Остајући доследан своме материјалистичком гледишту на друштво, Бебел је пре него што би препоручио студентима нешто за идеал, показао да оно што им он препоручује није празна жеља, већ резултат посматрања друштвеног развоја. Докле се разни субјективистички идеали испредају из богате маште, дотле социјалистички идеал истиче из објективне анализе друштвених односа и поклања се са тенденцијом друштвеног развоја. То одликује социјалистички идеал према многим другим идеалима; то издиже Бебелово предавање над многим другим предавањима.

Утврђујући ово преимућство Бебелова предавања над осталим таквим предавањима, огледаћемо да дамо једну слику нашег омладинског живота. То у толико пре, што је данас анатемисање „космополитизма“, који је владао у круговима наше омладине и по општем мишљењу донео толико штете идеји српства, прихватила не само Њифтарија, већ и сама великошколска омладина, која је и представљала тај „космополитизам“, — у колико га је било код нас. Тај кратак преглед кретања омладине потребан је још и да покаже шта је ко био и где му је место.

* * *

Половина прошлога века јесте доба најосетнијег преображаја у унутрашњем животу српског народа. То је доба када су преко Саве појурили многи снајдери и шустери, и „расходовани“ аустријски чиновници да у младој Србији буду органи власти или да шире „просвјешченије.“ То је доба када је српски народ с природним газдинством и животом осетио терете модерне државе и када су пијаце и зеленаштва под утицајем страних капитала и домаћих пореза рушила примитивне привредне облике, на првом месту сеоске задруге и потконавала земљиште домаћим занатима, чију смо потпуну пропаст ми доживели. Са свију се страна чуо глас вапаја и запомагања. И на глас народа најпре се одазвала омладина, која се тада, у осталом, једино и могла одазвати.

Она се одазвала оним великим омладинским покретом, који се зачео 1865 године и за непуну годину дана већ имао 16 омладинских дружина. Покрет је добио и формалну организацију 1866 године у Новом Саду на Великој Скупштини све српске омладине. На тој су скупштини израђена правила и постављено је за циљ рада омладинског: „побољшање материјалног стања и ширење знања“ у народу. „Омладински Календар“ за 1868 годину писао је: „Највећи стубови те народне несреће били су до данас *незнање и невести* народна.“

Али у колико је сам циљ био племенит и значајан, у толико се опет „Уједињена Омладина“ показала недорасла и малаксала у извођењу свога програма. Стваран рад на материјалном и просветном дијању народа претворио се у јавово декламовање патриотских фраза. Место младинског

самопрегорења и поуздања, видимо старачку малаксалост, која тражи протектоства у оне власничке категорије која убрзава рушење народног живота. Ристић и његова анти-демократска политика била је идеал те омладине. Тако је она служила двема сасвим супротним тежњама: тежњи народној и тежњи Ристићевој.

Два славна њеца, Светозар и Јакшић, дали су класичне слике оних „беседа“, које представљају главну и готово једину акцију „Уједињене Омладине.“ На шта је њима постигла? Одушевљавала се великим идеалима, а руководила се сићушним побудама Иза крупних програма збивале су се жалосне сцене. Ту су се „храбри младићи“ надметали, ко ће да избаци више безначајних звучних фраза и ко ће имати лепше одело. Светозар у свом писму „Литерарне вечери“ вели: „Ту су сви мушки долазили у белим рукавицама и глазираним ципелама, а женске у белим хаљинама с отвореним грудима и нацудреном главом, да паднеш у несвест.“ И сам „Омладински Календар“ писао: „Кад нам оно јесенас колера народ мораше, *ми декламовасмо песме.* Тада беше са више страна вика и тутњава на редњу пламењаче, што многу децу помори, а *ми декламовасмо песме.* Новине писаху о пожару и великим несрећама, а код нас *само декламовашу песме.*“

Нашим „беседама“ одговарале су у Руси и по времену и по задатку „Литерарне вечери.“ И кад би учинили ма и врло површно упоређење између ових омладинских састанака, видели би све ништавило српске омладине и њеног рада времена омладине руској и њеном раду. Да; али омладина руска није била у служби „либералног“ царизма, већ најодваженији противник његов. Руска се омладина с необичним самопрегорењем одрекла угодна живота и подносила је грозна гоњења од руског апсолутизма, чије су прве жртве били славни руски публициста и поета М. А. Михайлов и велики руски научник и критичар Чернишевски. Кораци ових омладинаца били су онда као и данас поуздани ка далеким циљевима, од чега су они лично могли очекивати једину награду — *ледени Сибир.*

*

Нове крелости и снаге унео је у омладински живот Светозар Марковић. Његовим утицајем раздвојила се она званична омладинска заједница. Критикујући програм омладински и њено политичко држање, Светозар је привукао под

своју заставу оно што је ваљало. Један део служио је и даље Ристићу и његовим апсолутистичким тежњама.

Немогуће је тако лако оценити заслуге овог великог човека. Но, пре него што изнесемо његову главну мисао, девизу, потребно је да напоменемо ово: Светозареви идеали били су резултат посматрања ондашњих друштвених прилика. Као Чернишевски и он је морао стајати на гледишту једне од ондашњих класа друштвених. И зато он није ни мало мањи, ако се његови погледи данас у потпуности не акцептирају.

Око листа „Ослобођења,“ чија душа беше Светозар прибрала се била група људи, на чијој су застави биле писане речи: „ослобођење народа народом.“ То ослобођење тражено је не само на пољу политичком и економском већ и ослобођење национално. Али само, ко хоће Велику Србију, мора желети радикалну промену у Малој Србији, мора желети остварење друштвеног уређења на једнакости и слободи.

Ово су главне мисли онога човека, чија проповед она ко плаховито освоји омладину и распростре свој утицај далеко преко кругова њених. Он је створио нову духовну атмосферу и нов политички правац. Занос и једрина његових списа одгајила је читаве појасеве.

Јачина ових идеја може се мерити оним што су оне остављале иза себе. А то је једна оштра политичка борба између представника демократских тежња с једне стране и власничких чиновничких група с друге стране. Резултат те борбе јесте: потпуно уништење једних, потпун преображај других.

Живот великошколске омладине је рефлексе тог општег политичког живота. Прве генерације, најближе и најзапојеније Светозаревим идејама, чине најсветлији моменат у животу наше омладине. Настало је једно време у омладини и она је нагло почела освајати политичку арену и истичати се у целокупном јавном животу. Значајна улога чиновништва у политичкој борби давала је политичког значаја и омладини, која смењује те чиновничке редове, како у државној служби тако и у политичкој борби. И докле је радикална струја оличавала тежњу демократизма, докле је и Велика Школа изабацила неколико светлих примера. Када се радикална партија по тежњама редова који су у њу улазили јавља као лицитант, под којим ће погодбама да влада, омладински се идеали често и све чешће почињу да залажу за бржу каријеру. Отуда је

zavladalo mišljenje da socijalizam traje dokle i mladost. Otuđa dolazi i to da danas nema čoveka, koji za sebe ne zadržava pravo da je i on „nekada“ bio socijalista.

Ma da je renegatstvo vrlo česta pojava, ipak buržoasni renegati nikada ne uzneмире толико духове као социјалистички. И докле социјалисте преко ренегатстава у буржоаским партијама, која су у неку руку права трговина са начелима, прелазе мање више ћутећи, сматрајући их као нужну последицу плиткоће и неоснованости њихових начела, докле опет буржоасија диже читаву грају за социјалистичким ренегатима, објављујући их свету као спас залуталих, изгубљених. Њих је код нас било много, што има својих јаких разлога. На првоме месту омладина је примала идеје пренете са стране и одушевљавала се њима докле док је живела ћачким животом. Ступајући у живот, она је осетила неку несагласност између онога што је у ствари и онога што би она хтела; јер није било оне класе, која је једино способна да прихвати социјал-демократска начела, није било радничке класе. Поред тога, ови су људи врло често напуштали социјализам само зато што нису никада ни знали шта је социјализам.

Тако је текло и протекло то доба борбе и колебања. На њега се наставља ово доба у коме ми живимо и у коме је омладина престала да живи јавним животом. Данас нема нијих оних који су се бар као ћаци одушевљавали Светозарем. Давашњи тип и по своме карактеру и по својим тежњама испуњен је духом буржоаским, ћифтинским. Његови планови о будућности потпуно су практични, оазбилни. Данашњи студент мање одговара правом смислу те речи него икада. Он боље данас познаје пут ка којој крчми него универзитету. Оно за чим већина од њих тежи није знање ни учење, већ да стече право на угледан положај. Ово мишљење Херитиево о француским студентима данас у потпуности вреди и за наше великошколце. И кад би хтели дати њихову верну слику, ми би поновили речи којима се почиње она класична исповест једног „правитељственог питомца“.

* * *

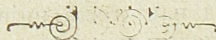
Данас је физиономија Србије и у погледу економском и у погледу политичком сасвим друкчија. Стари привредни облици пропадају. Нови се стварају. Предетерминација се

врши, и земљиште се групише. По градовима се све више и више гомила најамништво. Место борбе чиновничких група око власти, истиче се борба класа за заштиту интереса.

Класе и класне супротности увукле су и „демократску“ Србију у вртлог борбе интереса. На једној страни све се више истиче ред богатих, који све више монополизу права и слободе и националне интересе идентификују са својим класним интересима. На другој страни развија се радничка класа, свесна свог материјалног положаја и политичког позива. Најнижи слојеви, угњетани слојеви, почињу да се буде.

Првима, богатима, служи капитал, штампа, законодавац, полиција и т. д. За друге, сиромашне, који целу модерну културу држе на својим мишицама, нема заштите. Они су жртве материјалне неједнакости и политичке бесправности. Али су ипак способни да понесу заставу за своје ослобођење. И радили на ослобођењу тих притиснутих слојева друштвених, значи чинили највеће услуге културном напретку човечанства. Ми завршујемо ове редове речима чувеног економиста Бруна Хилдебранда: „Као што у природном свету све што је велико није одоздо, из земље, тако исто и у историји света сваки велики покрет, сваки велики напредак цивилизације излази из масе народа. Они презрени, ниски друштвени слојеви су тајне радонице људских делова. Ту се рађају генији и велики реформатори, ту се израђује историја света, и ~~са~~ цивилизација петрули и изумре, која не добија нове храмове из земљишта тих слојева.“

Т.

У издањима **Групе Великошколаца Социјалиста** изашла су ова дела :

1. **Социјализам и Позитивне Науке**, од Е. Фериа.
2. **Социјализам и Економска Еволуција**, од Пола Лафарга.
3. **Начела Социјалне Демократије**, од Карла Кауцког.
4. **Социјална Демократија и национално питање у Аустрији**, од Карла Кауцког.
5. **Ђаци и Социјализам**, од Августа Бебела. — Ова се књига може добити у редакцији „Радничких Новина“ по цени од 0.40 дин

У Будим-Пешти почела је излазити **Радничка Библиотека** под управом Милорада Поповића, сарадника „Neue Zeit“-а, „Mouvement Socialiste“-а, београдских „Радничких Новина“ и т. д. Библиотека ће излазити непрекидно, али што је могуће чешће. Претплата је 5 круна. До сада су изашле прве две свеске :

1. **Опште Право Гласа**, од Слободана Правдића.
 2. **Комунистички Манифест**, од Маркса и Енгелса.
- Новац за библиотеку као и за поједине књиге треба слати редакцији „Радничких Новина“ или непосредно уреднику: М. Поповићу у Будим-Пешти,

VII., Múrány-i 46/I/9.

11. 4

